

ULISA: Uluslararası Çalışmalar Dergisi Journal of International Studies

Cilt 6, Sayı 1 - Volume 6, Number 1

Hacer COŞKUN*

* Doktora Öğrencisi; Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara, Türkiye; hacercoskun52@gmail.com; ORCID: 0000-0003-3193-6314.

Anglikan Siyaset Düşüncesinde Devlet Kavramına Farklı Yaklaşımlar: Bütüncül Devlet, Çoğulcu Devlet ve Sosyal Devlet Anlayışının Anglikan Yorumları

Anglikan siyasi düşüncesi, kurulduğu günden beri, yaşanan siyasi ve toplumsal olayları yorumlayarak diğer Hıristiyan siyasi düşüncelerinden farklı anlayış geliştirmiştir. Siyaseten kurulmuş bir resmi kilise olarak, siyasi koşulları dini açıdan değerlendirmiş ve İngiliz siyasetçilerine sunmuştur. En büyük katkısı ise İngiliz siyasetini dini temelde yorumlayarak İngiliz politikalarının güçlenmesini sağlamak olmuştur. İngiliz Kraliyetinin resmi dini olan Anglikan Kilisesi tarih boyunca benimsediği ve öğrettiği devlet anlayışı ile İngiltere siyasi düşüncesinde yer almıştır. Reform sonrası kuruluş döneminde, Kraliyetin din için önemini ve gerekliliğini savunduğu bütüncül bir devlet yaklaşımı benimsemiştir. Ancak 17. yüzyıl sonrası yaşanan gelişmeler bütüncül anlayışı farklı kimliklerin de gözetildiği çoğulcu bir devlet tanımına bırakmıştır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sonrası ise, yine yaşanan toplumsal olayların etkisiyle, devlete yol gösterici olacak bir sosyal devlet anlayışı Anglikan siyasi düşüncesinde yerini almıştır. Bu çalışmada, Anglikan siyasi düşüncesi tarihsel olaylarla şekillenen devlet kavramının farklı dönemlerde nasıl tanımlandığı ve bu değişimin nelerden etkilendiği hususları analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Anglikan Kilisesi, Bütüncül Devlet, Çoğulcu Devlet, Sosyal Devlet.

Different Approaches to The Concept of The State in Anglican Political Thought: Anglican Interpretations of Monistic State, Pluralist State and Social State Concepts

Anglican political thought has developed a different understanding from other Christian political thoughts by interpreting the political and social events since its inception. As a politically established official church, it evaluated the political conditions in terms of religion and presented it to British politicians. His greatest contribution was to strengthen British policies by interpreting British politics on a religious basis. The Anglican Church, which is the official religion of the British Crown, has taken place in British political thought with the understanding of the state it has adopted and taught throughout history. In the post-reform establishment period, it adopted a holistic state approach in which the Crown defended its importance and necessity for religion. However, the developments after the 17th century left the holistic understanding to a pluralist state definition in which different identities were also observed. After the First and Second World Wars, with the effect of social events, a social state understanding that would guide the state took its place in Anglican political thought. In this study, it is analyzed how the concept of the state, which is shaped by historical events in Anglican political thought, is defined in different periods and how this change is affected.

Keywords: Anglican Church, Monistic State, Pluralist State, Social State.

Araştırma Makalesi | Original Article

Atıf: *Ulisa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1 (2022), ss. 66-78.

Citation: *Ulisa: Journal of International Studies*, Vol 6, No 1 (2022), pp. 66-78.

Başvuru 18.01.2022 Received | Kabul 30.06.2022 Accepted

Anglikan Siyaset Düşüncesinde Devlet Kavramına Farklı Yaklaşımlar: Bütüncül Devlet, Çoğulcu Devlet ve Sosyal Devlet Anlayışının Anglikan Yorumları

1. Giriş

16. yüzyılda Avrupa'da yaşanan Reform hareketlerinin en önemli sonuçlarından biri Anglikan Kilisesinin kurulması olmuştur. Roma Katolik Kilisesinin idari ve mali baskısından kurtulmak isteyen İngiliz Tudor Hanedanlığı Kralı VII. Henry 1534 yılında, Roma Kilisesinin ülkesindeki faaliyetlerinin sona erdiğini ilan ederek İngiltere'nin resmi kilisesi olacak Anglikan Kilisesini kurmuştur¹.

İngiltere'deki Reform öncesi dini hayata bakıldığında, kilise-kraliyet-halk arasında en az çatışmanın yaşandığı, kendi içinde sürekli reform uygulayan ve coğrafi uzaklığın vermiş olduğu avantaj ile diğer Avrupa kiliselerine oranla daha özerk bir yapıda olan İngiliz Katolik Kilisesinin varlığı görülmektedir. Bu duruma rağmen, Reform hareketi döneminde Roma Katolik Kilisesi ile Kraliyet arasında yaşanan siyasi krizler, Roma'dan bağımsız ve İngiltere Kraliyetine bağlı bir Anglikan Kilisesi'nin² kurulması sonucunu doğurmuştur.

İngiliz Kilisesinin Kıta Avrupa kiliseleri arasında ayrıksı bir yeri vardır. Dini bir liderin etrafında toplanan cemaatin ayaklanması veya devlet otoritesine karşı gelen bir hareketin sonucu olarak değil, Kralın kendi tarafından kurulan bir resmi kilisedir. Bu yüzden, Anglikan kilisesi Kraliyetin politikalarına ve siyasi amaçlarına hizmet eden siyasi teoriler üretmektedir. Bu çalışmada Anglikan siyasi düşüncesindeki devlet kavramının nasıl kraliyet politikaları ile uyumlu şekilde değiştiği ve Anglikan siyasi teolojinin kraliyet politikalarını nasıl desteklediği incelenmiştir.

Anglikan siyasi düşüncesinde yer alan devlet anlayışının İngiltere siyasi tarihi gelişmeleri doğrultusunda şekillendiği temel varsayım olarak kabul edilmiştir. Kuruluşundan günümüze kadar incelendiğinde İngiltere tarihinde Anglikan siyaset düşüncesini ve devlet algısını şekillendiren üç temel anlayış ön plana çıkmaktadır: bütüncül devlet, çoğulcu devlet ve sosyal devlet anlayışı. Bu çalışmada bu anlayışların hangi koşullarda oluştuğu ve temel varsayımlarının neler olduğu incelenmiştir.

2. Anglikan Kilisesi'nin Kuruluş Süreci ve Siyasi Gelişmeler

Anglikan Kilisesi'nin siyasi düşüncesinin sistematize edilmesi ise Kraliçe Elizabeth döneminde (1533- 1603) başladı. Bu dönemde Anglikan Kilisesi, Parlamento kararlarının ötesinde, Anglikan din görevlileri tarafından oluşturulan siyasi teolojiye kavuştu. Güçlü devlet yapısının kurulması olaylarının ve dışarıyla olan mücadelenin had safhada yaşandığı bu dönemde³ Kraliyet liderliğinin ve Anglikan Kilisesinin bağımsızlığının vurgulandığı devlet yapısı savunuldu. 1563 yılında ilan edilen 39 Madde Kanunu'nun 38. maddesi şöyle der:

¹ "Resmi Kilise" (*Established Church*), ülkedeki resmi kurumlar gibi kanunlar tarafından kurularak örgütlenmesi sağlanan ve faaliyetleri kanunlar ve parlamento kararları ile belirlenen yapılanmayı tanımlamak için kullanılmaktadır.

² Roma Katolik Kilisesine bağlı iken İngiltere'deki Kilisenin adı "Anglicana Ecclesiastica" idi. Roma'dan bağımsız olduğunda resmi kaynaklar "Resmi Kilise (Established Church)" ya da İngiltere Kilisesi "Church of England)" adlarını kullandılar. Ancak dini kaynaklarda "Anglikan Kilisesi" olarak tanımlanmıştır. Günümüzde ise "Anglikan Kilisesi", "Anglikan Kominyonu" ya da "Anglikanizm" kullanılmaktadır.

³ Bu dönemde, Katolik Kilisenin savunucu olan İspanya ile güç mücadelesi başladı. İspanya'nın açık denizlerdeki prestijini yıkmak isteyen Kraliçe Elizabeth güçlü bir donanma kurarak İngiliz denizasıırı kolonileşme hareketini başlattı. Bu dönemde yapılan savaşlarda alınan galibiyetler sayesinde İngiltere altın çağını yaşadı (Winship, 2017: 267).

“Majesteleri Kral, İngiltere Krallığında ve Krallığın diğer Dominyolarında en büyük güce sahiptir, ister Dini ister sivil olsun her bakımdan kendisine ait olan bu Diyar'ın tüm zümrelerinin Baş Hükümetidir ve herhangi bir yabancı yargı yetkisine tabi değildir ve olmamalıdır.

Majesteleri Kralımızı, Baş Hükümet olarak atfettiğimizde, herhangi unvandaki bazı iftiracı insanların zihinlerinin kırılmasını anlıyoruz; Prenslarımıza ne Tanrı'nın Sözü'nün ne de Sakramentlerinin hizmetini vermiyoruz; bu, Kraliçemiz Elizabeth tarafından da son zamanlarda ortaya konan Emirlerin en açık şekilde gösterdiği ama bu her zaman tüm tanrısallara verildiğini gördüğümüz tek ayrıcalıktır.

Kutsal Yazılarda Tanrı'nın kendisi tarafından Prensların, ister dini ister dünyevi olsun, Tanrı tarafından kendilerine yüklenen tüm mülkleri ve dereceleri yönetmeleri ve inatçılık ve kötülük yapanları sivil kılıçla dizginlemeleri gerekir.

Roma Piskoposu'nun bu İngiltere Krallığı'nda yargı yetkisi yoktur.

Diyarın Kanunları, Hıristiyanları, iğrenç ve ağır suçlar için ölümle cezalandırabilir.

Majestelerinin emriyle Hıristiyan erkeklerin silah giymeleri ve savaşlarda hizmet etmeleri caizdir.” (Church of England, 2017).

Buradan da anlaşıldığı üzere Anglikan Kilisesi İngiltere'nin kendine ait bir kurumu olarak tanımlanmış ve kendini dışarıdan her türlü müdahaleye kapatmıştır.

Kraliçe Elizabeth döneminde Anglikan Kilisesinin düşünsel temellerini oluşturmak üzere görevlendirilen Richard Hooker (1554-1600) klasik Anglikan siyaset düşüncesinin kurucusu kabul edilir. 1597 yılında tamamladığı sekiz ciltlik “Of the Lawes of Ecclesiastical Politie”⁴ kitabında devlet ile kilisenin bir bütünü uyumu olarak nasıl hareket etmesi gerektiğini açıklamıştır.

Hooker (2019: 53-53), siyasi teolojisine “ebedi yasa” tanımı ile başlar. Ona göre ebedi yasa, “Tanrı'nın tüm yarattıklarına hükmeden, Tanrı'nın tüm işlerinde ebediyen gözetmeyi amaçladığı” bir dizi değişmez ve rasyonel normlardan oluşmaktadır. “Tanrı Kanundur” diyerek Tanrı'nın kendisi de dâhil olmak üzere her şeyin, yasaya göre çalıştığını anlatır ve kanunların hiyerarşik bir diziliminden bahseder (Hooker, 2019: 62, 63). İnsanların da kanun yapma yetenekleri olduğunu ancak bunun, insanın günahlarından dolayı, kısıtlı ve bazen de problemlili olduğunu savunur. Ancak insanların bu kanun yapma sürecinin ilerleme yolunda olduğunu ve Tanrı kanunlarına doğru yöneldiğini de belirtir (Hooker, 2019: 67-70).

Hooker'ın doğal kanunlar üzerinde düşüncelerini açıklayan Kennedy (2018: 1), Hooker'daki devletin ilahi boyutuna vurgu yapar. Hooker'ın devletin insanın dünyaya inşinden önce, ilahi yasalar ile kurulmuş olduğunu savunur. Bu durumda devlet insan yasalarının değil doğal yasanın bir ürünüdür çünkü Tanrı, insan toplumunu doğal yasa aracılığıyla yaratmıştır. Devlet insan yasaları tarafından oluşturulamaz zira insan günahlarından dolayı böyle bir yapı oluşturma kabiliyetine sahip değildir (Kennedy, 2018: 3-5; Hooker, 2019: 64-66).

Kilise-devlet ilişkileri açısından bakıldığında Hooker tarafından uyum içinde işleyen bir sistem önerilmiştir. Ona göre (1876: 319-321), Kilise ile Devletin kendi kimliklerinde iki ayrı kurum olsalar dahi kişinin bu iki organa üyeliğini ayırt etmesini doğru bulmaz. Devlet tanımı siyasi yapı altında yaşayan bir insan topluluğu şeklinde iken Kilise ise gerçek dini yaşayan insanlar topluluğunun adıdır⁵ (Hooker, 1876: 321) İkisi arasında fark olsa da bu farklılık tesadüfidir ve bu

⁴ İngiltere'de Resmi Kilise'ye karşı olarak din ve siyasetin birbirine karışmaması gerektiğini savunana Püriten anlayışa karşı propogandayı desteklemek için kaleme almıştır.

⁵ Esasen Hooker burada “görünen kilise”yi tanımlamaktadır. Hooker için iki tür kilise vardır: görünen kilise ve görünmeyen kilise. Görünmeyen kilise İsa'nın bedenini tanımlar ve yöneticisi İsa'dır. Görünen kilise ise gerçek dinin oluşturduğu insan topluluğudur ve başı Kral'dır (Harrison, 2008: 312).

ayrımı sürekli hatırlatmak doğru değildir. “Aynı insan hem İngiliz milleti topluluğunun hem de İngiltere Kilisesinin üyesidir, birine ait olan kimse diğerinden de inkar edilemez” (aktaran Eppley, 2007: 504) şeklinde yorumuyla kişinin bu iki farklı kimliği aynı tabanda yaşadığını belirtmiştir.

Hooker (1876: 329) için önemli olan tesadüfi ayrılıklar değil, devlet ve kilisenin organik bir düzen içinde olduğu gerçeğidir. İdeal politik düzen Tarının himayesinde tek toplam, tek din ve tek kanun tarafından oluşturulur (Hooker, 1876: 330) demiş ve bütüncül teorisini bu çerçevede hazırlamıştır. Hooker için asıl amaç uyumu yakalamaktır ve uyum için de birliktelik önemlidir (Chapman, 2011a: 57). Bu yüzden çok başlı veya çok katmanlı yapılar yerine birleştirici bir bakış açısı onun için daha yararlı olmuştur.

Hooker (1867: 330-339) için, Devlet ve kilise birbirinden farklı yapılar olsalar da bu demek değildir ki bu iki yapı farklı konuları içermektedir. Nihayetinde ikisi de bir bedende yaşamakta ve organik bütün olarak çalışmaktadır. Devlet yasaları ve Mesih’in dini yasaları farklı görevler için var oldukları hasebiyle görevlendirmede farklı insanların atanmalarını gerekse de bu durum toplumu ikiye bölmez. Refah içinde yaşamak isteyen bir toplum hem dinin hem de devletin rehberliğine gereksinim duyar. Bütün devletlerde dini konular öncelikli konudur ve bu yüzden devlet kurumlarının sadece seküler konulardan oluşması mümkün değildir. Kilise de kökenleri ve amaçları bağlantılı olan bir devlete organik olarak bağlı olmakla hiçbir şekilde alçalmış olmaz.

Kilise ve devletin organik uyumu tek yöneticiyi gerekli kılar ki Hooker (1867: 352) için Anglikan Kilisesi en güzel örnektir. Toplumun ahengini korumak adına monarkın aynı zamanda kilisenin üst başkanı olması ve Kralın başka güçlerden emir almaması gerektiğini kutsal kitaplar ve tarihten örneklerle açıklamaktadır (Becic, 1959: 57; Kirby, 2005: 11). Hooker (1867: 326-349) için devlet zaten doğal kanunların bir ürünüdür ve kraliyetin gücü hem Tanrısal kanunlardan hem de dünyevi kanunlardan gelmektedir. Bu doğrultuda kilise için de başka bir dış yönetici gücü kutsal görmeye gerek yoktur. Kilise işlerini yerine getirmek kesinlikle din adamlarının görevidir ama zaten kilisenin yetkisinin sınırları devletin sınırları iledir. Bu yüzden, hiçbir devlet yöneticisi veya başka bir güç, başka bir devletin sınırlarındaki kilise işleyişine müdahale hakkına sahip değildir. Bu bağlamda, evrensel bir kilise yerine devletlere ait kilise düşüncesini açıklayan Hooker, “Anglikan” ismine teolojik zemin kurmuştur. Hooker için “Anglikan” kimliği hem bir kurum hem de bir metodu tanımlamaktadır (Araya, 2019: 203).

İngiltere Kilisesinin de başındaki yönetici İngiltere Kralı olması gerekmektedir ki bu durum İsa’nın kilisesinin yapısına hanel getirmemektedir. Çünkü Hooker (1867: 361, 363) için, Kutsal yazıtlar din dışı bir yöneticinin kilisenin başında olmasını ve dini işlerde sorumluluk almasını yasaklamamaktadır. Krala üstünlüğü verenin İngiliz halkı olması, Kralı İngiliz kilisesinin de başı yapmaktadır. Hooker bu noktada, Kilise’nin üstün idarecisi ile Mesih’in üstün idarecisi olmasının ayrımını yapmaktadır. Onun için, Kralın kilisenin başkanı olarak adlandırılması, hiçbir şekilde onun Tanrı’nın niteliklerini paylaştığı anlamına gelmez çünkü Mesih’e layık şekilde verilen onur ve görkem hükümdara devredilmez (Hooker, 1867: 369).

“Elbette ki, Kralın tüm gücü, nihai olarak, tüm yasal yetkinin kaynağı olan Tanrı’dandır. Yine de, Tanrı’nın emrinde kilisenin başı olarak, Kral, işlerin sorunsuz yürütülmesi için toplumsal olduğu kadar dini konularda da ayrıcalıklara sahiptir. Bir Majesteyi kendi topraklarında dini olarak üstün kılmak, Hıristiyan dininin mükemmelliğini azaltmaz.” (aktaran Palamarchuk ve Fadeyev, 2018: 173)

“Kraliçenin tahtı Tanrı’nın bağıdır ve onun sesi dünyanın ahengidir” (aktaran Wolin, 1953: 32) sözü ile evrenin doğasından ve yasalarından, devletin doğasına ve yasalarına, insanın doğasına ve yasalarına kadar her şeyde kraliyetin birleştirici rolünü vurgular.

Hooker, Hıristiyan inanç esaslarının yürütülmesi ve ibadetlere önderlik edilmesi konusunda ise Kralın söz hakkına emir yetkisine şerh düşmektedir. Dini ibadetlerde verilecek hükümler ve kutsal yazıtların yorumlanması hususunda söz hakkını din insanlarına atfetmektedir. Hooker (1867: 199-216) için, kimsenin insanı kurtuluşa götürecek Mesih’in öğretilerini değiştirme hakkı yoktur ve toplum, bir tür kamusal duaları, inanç tezlerini, günah çıkarmayı veya

kilise ayinleri ve törenleri gibi dini konuları değiştirmeye çalışırsa, din adamlarının görüşlerinin, bu konulardaki üstün bilgileri nedeniyle daha fazla ağırlığa sahip olması gerekir. Bu noktada, Kral'a da dini işlerin yürütülmesinde ve dini ayinlerin şekillendirilmesinde verilecek hükümler öncesinde din bilginlerine danışması tavsiyesinde bulunur (Kirby, 2008: 535).

Hooker'ın yöneticiye bir tavsiyesi de tebaasını koruması yönündedir. Onun için, barış ve adalet, her mülkün haklarını koruyarak ve tüm çıkarları eşit bir dengede tutarak sağlanır (Tulejski, 2018: 120- 128).

Hooker her kurumlarıyla uyum içinde hareket eden güçlü bir devlet anlayışını benimsemiştir. Kraliçe Elizabeth'in o dönemlerde savaşlarda galip gelmesi ve iç siyasette Kraliçe Mary sonrası Anglikan sistemi yeniden kurma çalışmaları Hooker'ın vaazları ile desteklenmiştir. Ancak hem dönemin siyasi gelişmeleri hem de İngiltere'nin dini yapısı göz önüne alındığında olağan karşılanır ki Hooker bütüncül bir devlet yaklaşımı benimsemektedir. Yani, Hooker (1867) için devletin sınırlarında yaşayan herkes aynı kilisenin üyesidir. "Sapkınların bile kendilerinin, sakat bir parça olsalar da, görünür Kilise'nin bir parçası olduklarını kabul etmeliyiz" (aktaran Biggar, 2011: 13) şeklindeki ifadesiyle Anglikan olmayan grupların kimliklerini görmezden gelmiştir. Böyle bir yaklaşımda, Anglikan kilisesi dışında kalan grupların ve Krala muhalifler Hooker'ın toplumunun bir parçası olamamaktadır. Bu konuda Hooker en fazla pasif direnişi doğru bulmaktadır. Beşeri yasasının inancı düzenleyemeyeceğini kabul eder ancak muhalif inançlara sisteme yön verme hakkı tanımaz (Becic, 1959, s.37-39). Toplumun içinde yer alan farklı grupları ve cemaatleri sistemine dahil etmemiş uyum için bütüncül bir devlet sistemi düşüncesi benimsemiştir.

Klasik dönem Anglikan siyasi düşüncesi bu bağlamdan değerlendirildiğinde, kraliyetin resmi bir kurumu olarak faaliyet gösteren milli bir kilise için devlet amaçladığı söylenebilir. Her ne kadar Reform süreci ile başlayan Anglikan Kilisesi, Roma Katolikliğinden siyasi bir kopuş gerçekleştirmiş olsa da bu bütüncül devlet yaklaşımı göstermektedir ki düşünsel yöntemler açısından klasik Katolik öğretilerden vazgeçilmemiştir. Devletin oluşumu ilahi yasadaki kaynaklandığını ve kralın otoritesinin Tanrı tarafından bahşedildiğini savunan Katolik düşünce Anglikan Kilisesi düşünürleri tarafından da aynen korunmuştur. İnsana, Krala itaat etmeyi ve devletin uyumunu bozacak her türlü farklılıklardan kaçınmayı tavsiye eden ve toplumu tek bir kimlik olarak yorumlayan yaklaşım da İngiltere'de 18. yüzyıla kadar devam etmiştir.

3. Anglikan Siyasi Düşüncesinde Çoğulcu Devlet Anlayışı

Her ne kadar Hooker'ın devlet yaklaşımı daha sonraki dönem Anglikan düşünürler tarafından benimsense de muhalif grupları yok sayan bütüncül yaklaşımı daha sonraki dönem Anglikan siyaset düşünürleri tarafından kırılmıştır. Kraliçe Elizabeth döneminde denizası seferler başarıyla sonuçlanınca İngiltere için, farklı coğrafyalarda yönetim kurduğu kolonyal dönem başladı. Böylece, İngiltere dışındaki koloni topraklarında kurulan Anglikan Kiliseleri ile İngiliz dışı toplumlar da Anglikan cemaatin bir parçası oldu. Artık sadece İngilizleri düşünerek politika üretmek yerine farklılıkları görmeye başlayan bir Anglikan Kilisesi oluşmaya başladı. Ayrıca, İngiltere iç siyasetinde Anglikan Kilisesi dışındaki cemaatlerin de güçlenmesi ve devlet yönetiminde yer almaya başlamaları, Anglikan Kilisesinin yönetimdeki tekelliğini sona erdirdi. Sekülerleşme politikalarının da başladığı 17. yüzyıl döneminde Anglikan kilisesinin yönetimde söz sahibi olduğu alanlar iyice daraldı (Sach, 1993: 17-19). Bu bağlamda, Anglikan Kilisesi için devleti sorgusuz sualsiz desteklemek gibi bir durum kalmadı ve aksine devleti sorgulayan dönemin siyasi yaklaşımları Anglikan siyaset düşüncesine eklendi.

Bununla birlikte, kilise ve devletin tek yöneticisi olması (bu kişinin de Kral olması) fikri Anglikan siyaset düşüncesinde her zaman korunmuştur. Hem Kilisenin hem de devletin tek bir lider tarafından yönetilmesi düşüncesi Kraliçe Elizabeth ve sonrasında Kral I. James döneminde önemli görevler alan Lancelot Andrewes tarafından da vaazlarında, dile getirilmiştir. Andrewes (2006) için de liderin tekliği İncil'e dayanmaktadır:

“Kilise gerçeğin direğidir, havada asılı kalmayan, temeli ve temeli Kutsal Yazılarda bulunan bir sütundur. Kraliyet Üstünlüğü, Kilisenin ruhsal bütünlüğünü koruyacak şekilde tanımlandı ve bu tanımda Kraliyet tarafından kabul edildi.” (aktaran Nes, 1926: 11) diye ifade etmektedir. Andrewes ‘e göre (2006) kilisenin dünyevi gücü Devlete devredilmesi büyük ölçüde dini kişilerin ve mülkün ulusun egemenliğinden muaf tutulamayacağı ilkesine dayanmaktadır.

Bu dönemde diğer Anglikan yazarlar da krallığın bütünselliğini vurguladılar ve din ile yönetim arasında bağlantılar kurdular. Piskopos John Thornbourugh’un, 1603’teki Taçlar Birliği hakkında verdiği vaazında herkesin ortak itaat ile birlik grubu olduğu cemaatin artık bir yönetim altında birleşmiş olduğunu savunduğu bilinir (Prior, 2005: 9). Başka bir Piskopos William Willymat’ın da aynı şekilde verdiği vaazlarda, kilisenin manevi ve siyasi olmak üzere ikili olarak kurulmasının, Kraliyet egemenliğinin dini bir boyutu olduğu anlamına geldiğini iddia ettiği kilise metinlerinde yer almaktadır (Wright, 2004). 1604’te Kral I. James için bir vaaz veren Henry Hooker, devlet ve din güçlerinin birliğinin bir bütün olarak devleti güçlendirmeye hizmet ettiğini savunarak; “İngiltere, anayasası tamamen insancıl politikalarla çerçevelenmiş bir sivil toplumla birleştirilmiş bir dini topluluk olmakla övünebilir” (aktaran Prior, 2005: 10) ifadelerini kullanmıştır.

1688 yılından⁶ itibaren oluşan özgürlükçü ortam ile başlayan aydınlanma dönemi, sanayileşme, sekülerleşme ve modernleşme olayları Anglikan Siyaset düşüncesindeki devlet yaklaşımını yeniden şekillendirmiştir. 17. yüzyıl boyunca despotik krallar ile Parlamento arasında yaşanan güç mücadelesi İngiltere’de siyasi karmaşaya sebep olmuştur. Ayrıca ticaretin gelişmesi ile güçlenen tüccar sınıfı toprağa dayalı devlet sistemine itiraz etmekte ve kendilerinin de söz sahibi olacağı devlet- toplum ilişkisi kurulmasını talep etmekteydi. Feodal düzenin itibar kaybı, özellikle kent burjuvazisinin etki gücünü arttırmasına hız kazandırmıştır (Hempton,1996: 117-140). 1688 yılında gerçekleşen Görkemli Devrim ve 1689 Dini Hoşgörü Kanunu ile özgürlükçü bir siyasi ortam başlamıştır. Ekonominin gelişmesi ile halkın refah seviyesi artmıştır. Bu bağlamda ahlak ve insan doğası üzerine tartışmalar İngiltere’de aydınlanma çağını başlatmıştır (Black, 2001: 4-10).

Aydınlanmacı düşünürlerin devleti tanımlarken temel kaygısı, devletin kapsamını sınırlamak, devleti eylemlerinden sorumlu tutmak ve belirli değerlere bağlı kalmasını sağlamak şeklindedir (Boucher ve Vincent, 2012: 77). John Locke (2004: 5-7) bireyin doğuştan sahip olduğu yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarını güvence altına alması amacıyla doğa halinden çıkıp devlet yapılanmasına gittiğini iddia eder. Thomas Hobbes (2010: 106-116) ise doğa durumunun güvensiz ve savaş halinden kurtulmak için insanların sözleşme ile devlet kurduklarını savunmaktadır. David Hume (1997: 437) insanların ihtiyaçlarını karşılamak, kendini mutlu ve güvende hissetmek için toplum sözleşmesi vasıtasıyla devlet oluşturduğunu söyler. Genel olarak bu klasik liberal düşünürler devletin zorunluluktan meydana geldiğini ve asli görevleri dışında toplumsal ve ekonomik hayata müdahalesini doğru bulmamaktadır. Klasik liberalizmin bu negatif ve minimalist devlet anlayışı Anglikan teoloji tarafından karşılık bulamasa da bireyin sosyal kimlik kazanması ve sosyal hakların gündeme gelmesi noktasında Anglikan siyaset düşüncesinde etkisini göstermiştir.

Anglikan siyaset düşüncesini daha çok etkileyen liberal anlayış 19. yüzyılda oluşan İngiliz İdealizmi’dir. Felsefi olarak, Alman İdealist Kant’ın felsefi düşüncelerinin İngiltere’deki yansıması olarak ortaya çıkan İngiliz İdealizmi toplumsal konulara yaklaşımı ile özgün bir düşünce yapısı geliştirmiştir. Felsefi olarak İngiliz İdealizminin kurucu olan Thomas Hill Green (1836-1882) bireyin toplum içinde kimlik kazandığını savunarak doğal hukuk geleneğine karşı çıkmıştır (Örs, 1997). Doğal hakların ötesinde, insanların kamu yararına katkı sağlayacak ve devletin aktif rolünü gerektirecek pozitif hakları olduğunu iddia etmiştir (Green, 1911). Bu bağlamda devlet,

⁶ Görkemli Devrim: Kral II. James’in dönemin Fransa’sındaki gibi Katolik temellere dayanan mutlakiyetçi ve otoriter bir yönetim kurmasına engel olmak amacıyla 1688 yılında Hollanda Kralı William Orange ve Karısı İngiliz Kraliçe Mary’nin İngiltere’de tahtı ele geçirmesi olayıdır. Bu devrim ile İngiltere’de meşrutiyetçi yapıya geçilmiştir. Özgürlükler ve haklar artırılarak 18. yüzyıl aydınlanmasına zemin hazırlanmıştır (Hempton,1996: 1-15).

vatandaşlarının sadece bireysel doğal haklarını korumaz aynı zamanda onların kamusal refahını da sağlar. Michael Oakeshott (1993: 77) devletin rolünü bireylerin kendi girişimleri ve seçimleri için gereken hukuki ortamın oluşturulmasını sağlamak olarak tanımlamıştır. Bu bağlamdan değerlendirildiğinde İngiliz idealizmi için devletin nihai amacının kamu yararı ve bireylerin refah seviyesini artırmak şeklinde özetlenebilir.

Kolonileşme ve sanayileşme dönemi Anglikan siyaset düşüncesi devlet anlayışı bütün bu tartışmalardan etkilenmiş ve bu kapsamda çoğulcu devlet anlayışını kabul etmiştir⁷. Devletin tek bir organdan değil farklı grupların aktif katılımından oluştuğunu savunan çoğulcu yaklaşım (Barker, 2009: 34) farklı toplulukların bir arada yaşayabilme düşüncesini Anglikan siyaset düşüncesine kazandırmıştır.

Anglikan teolog John Neville Figgis (1886-1919) çoğulcu devlet anlayışını Anglikan siyasi düşüncesine tanıtan isim olmuştur. Siyasi düşüncelerinde devlet egemenliği, kilisenin mutlak gücü kavramlarını sorgulayarak yaşadığı dönemin hem devlet anlayışına hem de kilise tanımına karşı çıkmıştır. Dönemin kilise anlayışındaki ve devlet anlayışındaki temel sorunun aynı olduğunu savunarak her iki yapılanmanın da bir bütünmüş gibi algılandığı tehlikesinden söz etmektedir (Nicholls, 1975: 79).

Devleti merkezi bir otorite kurmak için kendisini oluşturan grupların tam bağımlılığını bekleyen bir yapıya çeviren klasik düşünce Figgis tarafından eleştirilmektedir. Bütüncül teori sadece devlet kimliğine odaklanmakta iken bizlere devleti oluşturan unsurlardan ve devletin varlığını devam ettiren unsurların ilişkisinden bahsetmemektedir. Bu anlayışı kırmak için Figgis “organik koordinasyon” teorisini geliştirmiştir (Muniz-Fraticelli, 2014: 223).

Figgis için devlet, rastgele bir araya gelmiş birbiri ile ilgisiz yığınların (politik öncesi-etno yapı) oluşturduğu siyasi bir yapı olarak tanımlanmaz (Laborde, 2000: 58). Figgis (1896: ix) devleti bir bütün değil, topluluklar topluluğu- *communitas communitatum*- olarak tanımlanmalıdır. Birbiri ile ilişkili grupların, ailelerin, mesleklerin, sendikaları ve meslek odaların etkileşimleri ile bir araya geldiği sosyal bir komplekstir (Figgis, 1896: 153).

Figgis toplum tanımlamasına bireyin sosyal bir varlık olduğu düşüncesinden hareketle başlar. Organik sosyal toplumların kendilerine ait kimliklerini koruyarak bir araya gelmesi ile oluşan yapı devleti oluşturmaktadır. Bu yapıları, “kendine ait bir akıl ve iradeye sahip bir kişi olarak hareket eden, doğuştan gelen özgün bir kendini geliştirme gücüne sahip bir sosyal birlik” olarak tanımlamıştır (Muniz-Fraticelli, 2014: 224). Bu topluluklar sadece etkileşim halinde işleyen bir yapılar değildir aynı zamanda, Figgis için, bireysel kişiliği şekillendirip yapılandırmaktadır: “Kişilik sosyal bir gerçektir. Bir toplumun üyesi olmadıkça hiçbir birey kendini bulamaz ve herhangi bir topluluğa üyelik yetişkin bireyi bile olduğu yerde terk etmez.” (aktaran Muniz-Fraticelli, 2014: 223). Organik gelişim ve koordinasyon içinde hareket eden bu grupların statüleri tanınırken ayrıca devlet yapılanmasına tekrar bir kişilik atfetmez (Figgis, 1914). Devletin görevi bu organik grupların mülkiyetini korumak ve aralarındaki sözleşmenin yürütülmesini sağlamaktır.

Çoğulcu teori için devletin menfaati değil devleti oluşturan sosyal grupların refahı ve güvenliği ön planda olmalıdır (Cerny, 2006: 83). Aynı şekilde Figgis için de özgürlük önce insanlar için sağlanmalı ve hükümetin ilk görevi toplumların kendi kişiliğini geliştirecek kadar özgür olmasını sağlamak olmalıdır (Figgis, 1986: iv).

Figgis için kilise de devleti oluşturan bu organik toplumlardan bir tanesidir (hatta en önemlisi ve en mükemmel yapıda olanıdır):

⁷ Toplumsal, kurumsal ve ideolojik pratiklerin çeşitliliğine önem veren politik çoğulculuk, çeşitli toplumsal grupların davranışsal etkileşimleri altında toplumsal tercihlerin nasıl belirlendiğini ve kamu politikalarına dönüştüğünü anlamaya çalışan bir teoridir. İngiltere’de tekçil devlet anlayışına tepki olarak, G.D.H. Cole, J.N. Figgis ve H.J. Laski tarafından savunulmuştur (Cerny, 2006: 81).

“Bizi asıl ilgilendiren, teknik anlamda dini bir yapının kurulup kurulmadığı değil, bir canlı olarak kendini geliştirme gücüne sahip olarak algılanıp algılanmadığıdır, ya da devletin bir oluşturucusu olarak tasarlanıp tasarlanmadığıdır ya da kurucusunun kuruluş belgesi altında katı bir şekilde tutulan özel bir unvan mı, ki bu durumda ölülerin kölesi olacaktır... Asıl önemli olan Kilise, bir insan gibi kendini geliştirme güçlerine sahip mi ve içsel bir canlı gücü tarafından mı var edilmektedir yoksa kilise atomlarının tesadüfi bir yığını mı (salt bir yığın mı), kolaylık olması açısından ona bir bütünlük gibi davranılabilir mi? Kendi aklı veya iradesi üzerinde gerçek bir iddiası olmadan, sivil iktidarın onu birliğin iyi bir kurgusu olarak görmesi mi?” (aktaran Muniz-Fraticelli, 2014: 224).

Buradan da anlaşılacağı gibi, Figgis kiliseye de devlete de aşkın bir güç atfetmemiştir. Ancak kilisenin diğer topluluklar arasındaki üstün konumunu savunmuştur. Anglikan anlayış çerçevesinde, tek bir kilise gücüne bağlılığı reddetmiştir. Nasıl devlet tek bir yapı olarak kabul edilemezse kilisenin de bütüncül görülmesinin doğru olmadığını savunur. Figgis bu tezini açıklarken 15 yüzyılda “ultramontan” anlayışa karşı geliştirilen “Konsilyar” teoriyi kabul etmektedir. Dini toplumların üniter ve mutlakiyetçi bir yapıda değil organik ve federal yapı olduğunu iddia eder (Oakley, 1996: 72-73). Her kilisenin kendine ait meclisi ve başkanı olması gerektiğini ve kendi kararlarını kendilerinin almasının önemli olduğunu savunmaktadır. Ancak Figgis bu tür bir çoğulculuk anlayışını sadece kilise içerisinde kabul etmiş, Kilise dışı grupları ise tehdit olarak görmüştür.

Anglikan Kilisesinin farklı dini toplumlar ile bir arada yaşama düşüncesi 104. Canterbury Başpiskoposu Rowan Williams (1950-) tarafından sistematik bir şekilde analiz edilmiştir. Williams için, Figgis’in de ifade ettiği gibi, günümüz siyasi sisteminin ayırt edici özelliği adem-i merkezîyetçi yapısıdır ve aynı şekilde dinsel olarak monolitik devlet anlayışı da, Aydınlanma’dan bu yana tamamen çökmüştür (Chapman, 2011b: 63). Bu kapsamda, kilisenin bütünlük ve otorite konusunda federalist yapıyı kabul etmesini doğru bulur (Williams, 2005a)

Devletin “emreden” değil “uzlaştıran” bir mekanizma olduğunu savunan Williams için doğal ve aşkın bir güç olarak devlet yapılanmasını kabul etmek doğru değildir. Devlet artık gruplar arasındaki düzenleyici değil bir aracıdır:

“Devlet kutsal bir karaktere sahip değildir ve meşru ortak yaşamın tek kaynağı değildir: ara kurumlar, loncalar, birlikler, kiliseler, etnik gruplar, her türlü sivil dernekler, var olma ve kendilerini örgütlenme konusunda doğal bir özgürlüğe sahiptirler ve devletin rolü, bu sosyal çeşitliliği uyumlu hale getirmek ve bir dereceye kadar düzenlemektir. Acton, Maitland ve Figgis gibi düşünürlerin liberalizm teorisinde kök salan bu “etkileşimli çoğulculuk”, sağlıklı devleti ne şüpheli bir şekilde bir arada var olan gruplar grubu olarak ne de tüm vatandaşlarının soyut olarak eşit haklara sahip olduğu tarafsız bir yasal birim olarak görecektir, bunun yerine devlet, farklı davranışların ve inançların birbirini reddedebileceği ve birbirini etkileyebileceği, ancak önce kendileri olma özgürlüğüne sahip oldukları temelinde bir alan gibidir.” (Williams, 2005a).

Mark Chapman (2011b: 66), Williams’ın bu plüralist anlayışını “interaktif çoğulculuk” olarak tanımlamaktadır. Devletin kendisini oluşturan grupların kimliklerini koruyan bir yapı olduğunu kabul eden Figgis’i bir adım öne taşıyarak devletin aynı zamanda kendisini oluşturan grupların iletişimi için de zemin oluşturduğunu öne sürmektedir. Bu kapsamda, interaktif çoğulcu bir devlet kapsadığı bütün dinlerin ve kültürlerin statülerine saygı duyarak kendilerine devletin bütün kurumlarıyla yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde demokratik ortamda geniş müzakere ortamı oluşturur (Chapman, 2011a: 70).

⁸ Papanın yanılmazlığı doktrini olarak da bilinir: Mutlak ve zımni güçlü Papanın bütün gücü elinde tuttuğunu ve kilisenin bir bütün olduğunu savunur. Papalığın, Kilisede öğretme, yönetme ve yargılama yetkisinde en üst otorite olduğunu savunan bir oluşumdur (Oakley, 2008).

Williams'a göre, Devlet sadece kendi egemenliğini korumaya ve savunmaya çalışan bir yapı değil, kendini oluşturan grupların etkileşim içinde olmasını sağlayacak ve yaşanacak krizlerde arabulucu olarak rol üstlenecek bir birim olarak tasavvur edilmelidir. Yasal devlet bir yandan temel insan onurunun korunmasını ve yaşamın güvenliğini sağlarken bir yandan da hesap verme olasılığını somutlaştırarak eleştiriden muaf olduğunu reddeder. Kendi egemenliğini dayatmaya çalışan bir yapının getireceği eleştirel soru sormayı yasaklara karşı önlem almak devletin görevi olarak tanımlamıştır (Williams, 2005b).

Bu çoğulcu devlet yapısı içerisinde Kilisenin ve temsil ettiği Hıristiyanlığın rolü çok yönlüdür. Williams, kiliselerin siyasi rolünü, devlete görevinin egemenlik iddiası veya emirler vermekten ziyade öncelikle müzakere veya denge olduğunu hatırlatmak şeklinde tanımlamaktadır:

"Hıristiyan geleneği, İsa'nın Bedeninden başka hiçbir siyasi düzenin Tanrı'nın otoritesini talep edemeyeceğine dair güçlü bir kanaate dayanır. İsa'nın Bedeni, diğerleriyle aynı düzeyde kontrol için yarışan siyasi bir düzen değil, muhtemel iyileştirilmiş bir insan dünyasına işaret eden bir topluluktur." (aktaran Chaplin, 2008: 426).

Rowan Williams Canterbury Başpiskoposluğu görevini yürüttüğü dönemde 2004 yılında Kahire'deki El-Ezher Üniversitesi ziyareti ile Anglikan-Müslüman diyalogu girişimini başlatmıştır (Williams, 2004). Ayrıca "İngiltere'de şeriat hukukunun kısmen uygulanması kaçınılmazdır" açıklamasını yaparak Müslümanların aile içi sorunlarının İngiliz yasaları ile çatışmamak kaydıyla, İslam şeriatına göre uygulanmasına destek vermiştir (BBC Türkçe, 2008). Bu açıklamalarıyla Kilise içerisinde büyük tartışma yaşanmış hatta kendisini istifa etmeye çağıran eleştirilere maruz kalmıştır.

Stephen Warner'in de deyimiyle artık inançlar arası yarış ya da birbirlerini yok etme savaşı tarihte kalmış yerine inançların birbiri ile bir arada yaşama politikaları ön plana çıkmıştır (1993: 1044-1093). 2012 yılında düzenlenen Kraliçe'nin Elmas Yıldönümü⁹ kutlamalarında Lambeth Sarayında¹⁰ İngiltere'nin Bahai, Budist, Hıristiyan, Hindu, Jain, Yahudi, Müslüman, Sih ve Zerdüş topluluklarının temsilcileri de yer almıştır. Dönemin Canterbury Başpiskoposu olan Rowan Williams konuşmasında Kraliçe'nin, Anglikan Kilisesinin "toplumumuzdaki inanç topluluklarının çeşitliliğini bir arada tutma ve destekleme" taahhüdünün bir temsilcisi olduğunu belirtmiştir. Kraliçe de Resmi Kilisenin, ülkedeki tüm inançların özgürce yaşanmasını korumakla yükümlü olduğunu ifade etmiştir (Schlotterbeck, 2012).

4. Anglikan Siyaset Düşüncesinde Sosyal Devlet Anlayışı

Anglikan siyaset düşüncesinde sosyal devlet anlayışının kabul edilmesi ise İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan değişmelere bağlı olmuştur. Savaşlar sonrası yaşanan ekonomik bunalımlar, sömürgeciliğin tamamen bitmesi ile dış coğrafyalardaki pazarların kaybedilmesi, nüfus azalışları gibi etkenler İngiltere'nin ekonomisine zarar vermişti. Bu ortam, devletlerin, artık, insanların yeniden refaha kavuşması için ekonomik alanda aktif rol almasını gerekli kıldı. Serbest piyasa ekonomisinin yerini almaya başlayan sosyal devlet anlayışı Anglikan siyasi düşüncesinde de yer almaya başlamış olup bunun ilk temsilcisi İkinci Dünya Savaşı zamanında Canterbury Başpiskoposu olarak görev yapan William Temple (1881- 1944) olmuştur. Kitabı "Hıristiyanlık ve Sosyal Düzen" (1944)'de Anglikan Kilisesinin toplumsal konularla ilgili bir kilise olduğunu ve bu nedenle Kilisenin siyasi mecralarda da halkın sorunlarını dile getirmesi gerektiğini savunmuştur.

⁹ Kraliçe II. Elizabeth'in tahta çıkışının 60. Yıldönümü, Elmas Yıldönümü olarak kutlanmıştır.

¹⁰ Lambeth Sarayı, Anglikan Kilisesinin merkezi kabul edilmektedir. Canterbury Başpiskoposu burada yaşamaktadır.

İdealist bir liberal olarak Temple da devletin Tanrısal bir yapı olduğu düşüncesini reddederek sosyal sözleşmeci yaklaşımdan yana olmuştur. İngiliz İdealizminden etkilenen Temple, gerçeğin düşünceden ayrı olamayacağını iddia eder ve insanı merkeze alarak felsefi olarak “değer”in öneminden ve insanın toplumsallığından bahseder (Rogerson, 1981: 325).

Dönemin ekonomik koşulları devletin sosyal hayatta rol oynaması düşüncesini gündeme getirirken, Temple için bu müdahale totaliteryan bir şekilde değil bireyin iyi bir hayat sürmesi ve kendini geliştirmesi amaçlı olmalıdır. İnsan sevgisinin ön planda olmasını gerektiğini savunan Temple, toplumun ve devletin vatandaşlarının iyiliği için gerekli olduğunu söyler (Preston, 1981: 331). Bu bağlamda, devleti nihai bir amaç olarak değil, insanların mutluluğu için bir araç olarak tanımlayarak hem devletin gerekliliğini kabul etmiş hem de devletin gücüne bir sınır çizmiştir.

Temple demokrasinin gerekliliğini savunmuştur çünkü onun için (1944: 5), demokratik ortamlarda insanlar kendilerini geliştirmek için en uygun fırsatı bulurlar. Demokratik kurumların insanın Tanrı’ya yakınlaşmasında etkili olacağını ifade eden Temple (1944: 7), yasaların da insanların özgürlüğünü kısıtlamayı değil insanın güvenliğini sağlamayı ve adaleti amaçladığını savunur. Bu bağlamda, Temple’ın sosyal devlet düşüncesi diktatoryal bir yönetimi savunmaz. Ona göre (1944: 7) totaliteryan bir devlet mükemmel devlete götüren bir yol değildir. Bu yüzden insanları demokratik devletler ile işbirliğine davet etmektedir.

Balliol Kolejinde (Oxford) Edward Caird’in öğrencisi olan Temple, İngiliz İdealizminin toplumcu anlayışı ile yetişmiştir. Caird öğrencilerine sürekli Londra’nın ücra köşelerindeki insanları ziyaret etmelerini söylemekteydi. Ayrıca Oxford Sağlık Misyonunda da öğrencilere görevler veriyordu (Hasting, 2012). Böylece Temple, öğrencilik yıllarında topluma karşı duyarlı bir din görevlisi olarak yetişmiştir. Oxford yıllarında, ayrıca, Hıristiyan Sosyal Birliği üyesi olan Temple burada Hıristiyan Sosyalist¹¹ anlayış ile tanışmıştır (Hasting, 2012). Bu birikim ile yetişen Temple, sosyal, politik ve ekonomik konulara derin bir ilgi duymuştur. Hıristiyanlığın bireysel veya özel bir din olmadığına ve Kilisenin Hıristiyanların hayatlarını şekillendirmede ve genel olarak toplumu iyileştirmede önemli rolü olan bir kurum olduğunu savunmuştur.

“İnsan, Tanrı’nın ailesi içinde birlik için yaratılmıştır: önce Tanrı ile ve sonra bunun aracılığıyla Tanrı’nın diğer tüm çocukları ile birlik. Ayrıca inşa edilen her sisteme ve önerilen sistemdeki her değişikliğe uygulanması gereken birincil kriter budur: Kişisel birliğin dolgunluğuna ve zenginliğine yaklaşmamıza yardımcı olur mu?” (aktaran Williams, 2021) şeklinde ifadesiyle siyasal sistemlerin Kiliseden ayrı düşünülmemeyeceğini anlatır.

Temple, insanın sosyal bir varlık olduğunu ve Hıristiyanlığın da sosyal hayatın gelişmesi düşüncesini paylaştığını savunur. Toplumdaki her kadın ve erkeğin Tanrı’nın altında birbirlerine bağlı kullar olarak birbirlerine karşı yükümlülüğü olduğunu savunur (1944: 11). Bu yüzden, Temple için, her bir Hıristiyan, kendisinin de bir parçası olduğu toplumun ihtiyaçlarına karşı duyarlı olmalıdır ve Kilise bu konuda kendilerine rehberlik etmelidir (Temple, 1944: 22).

Son olarak Temple, din ve devlet arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiğini açıklarken yine idealist yaklaşımdan yararlanmıştır. Temple’a göre (1944: 45), devlet insanın dünyevi ihtiyaçları için, kilise insanın manevi ihtiyaçları için önceliklidir ancak bu demek değildir ki devlet sadece materyalist alanda kilise ise sadece ruhsal alanda görevlidir. Devletin, vatandaşlarının yaşamını iyileştirmeye rehberlik edecek bazı ilkeleri olmalıdır. Kilise de kendi payına, dünyadaki görevlerini yerine getirmek için devletin yasalarına tabi olan bir mülkiyeti haklı olarak elinde tutar (Temple, 1944: 45, 75). Yani dinin tamamen ruhsal alana kapanması gibi bir durum söz konusu

¹¹ İngiltere’de Hıristiyan Sosyalizm, J.M. Ludlow, Charles Kingsley ve en önemlisi F.D. Maurice’in çalışmalarıyla 19. yüzyılda gelişmiştir. İngiliz Hıristiyan Sosyalistler Marksist siyasi anlayışı ya da devrimi savunmamışlar ekonomik doktrin ya da reform programı önermemişlerdir. Ekonomik yapının bir yarış alanı değil birlikte çalışma alanı olduğunu savunarak, ancak, kapitalist anlayışa karşı çıkmışlardır. Maurice korporatif işçi sendikaları ve eğitim enstitüleri önerisinde bulunmuştur (Diniejko ve Litt, 2014)

olmaz. Temple'ın kendisi de sadece bir düşünce insanı değil aynı zamanda bir aktivist olmuştur ve hem ulusal hem küresel insani sorunlara karşı Kiliseyi mücadele etmeye çağırmıştır (Baker ve Bell, 1946: 534).

5. Değerlendirme

Anglikan siyaset düşüncesine hakim olan devlet algılarının incelendiği bu çalışmada bütüncül yaklaşım, çoğulcu yaklaşım ve sosyal devlet anlayışının boyutları incelenmiştir. Anglikan düşünürlerin eserleri ve devlet yorumları incelendiğinde, temel amaçlarının Kraliyete hizmet etmek olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda devletin politikalarına yol göstermek ve politikaların halk tarafından benimsenmesini sağlamak için dönemlerin koşullarına uygun olarak bu üç yaklaşımı benimsemişlerdir.

Burada belirtilmesi gereken son husus da her ne kadar birbirlerinden farklı gibi görünseler de bu üç anlayışın da birbirlerini çürütmeden varlık gösteriyor olduğu gerçeğidir. Klasik dönem bütüncül yaklaşımın Kraliyetin yöneticiliğini savunan devlet tanımı hala geçerliliğini korumaktadır. Daha sonra gelen çoğulcu anlayış ya da sosyal devlet anlayışı, klasik öğretiyi baz almaya devam etmiştir.

Çoğulcu devlet anlayışı tarafından geliştirilen farklı grupların tanınması politikası da aynı şekilde günümüz Anglikan siyasi düşüncesinde devlet tanımı içinde yer almaktadır. Her ne kadar birçok varsayımlar zaman içinde değişse de temeldeki çoğulculuk korunmaktadır.

Sosyal devlet anlayışı ise günümüz Anglikan siyaset düşüncesinde geçerliliğini korumakta ve İngiliz siyasetine yol göstermeye devam etmektedir.

Kaynakça

- Andrewes, Lancelot (2006), "Sermons". Project Canterbury. Erişim: 29.06.2022. <http://www.luminarium.org/sevenlit/andrewes/lancebib.htm>
- Araya, Guillermo René Cavieses (2019). A (New) Ecclesiology of the Anglican Communion: Rediscovering the Radical and Transnational Nature of the Anglican Communion. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Leeds Ünivesritesi, Sanat Fakültesi, Felsefe, din ve Tarih Bilimi Anabilim Dalı, İngiltere
- Baker, A. E ve Bell George (1946). William Temple and his Message. Penguin
- BBC Türkçe (2008, 12 Şubat). İngiltere'de Şeriat Tartışması. Erişim 28.12.2021 https://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2008/02/080212_williams_sharia.shtml
- Becic, Marlyn Jean (1959). Richard Hooker and His Theory of Anglicanism. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Loyola Üniversitesi, Chicago
- Biggar, Nigel (2011), Why the establishment of The Church of England is Good for a Liberal Society?, Mark Chapman Judith Maltby ve William Whyte (ed.). The Established Church Past, Present and Future (ss: 1-23) T&T Clark.
- Boucher, David ve Vincent, Andrew (2012). British Idealism: A Guide For The Perplexed. Amnet International.
- Brian, Cummings (2018). The Book of Common Prayer: A Very Short Introduction. Oxford Üniversitesi Yayınları

- Cerny, P.G. (2006). Plurality, Pluralism and Power: Elements of Pluralist Analysis in an Age of Globalization. Rainer Einfeld (Ed.), *Pluralism: Developments in Theory and Practice of Democracy* (s. 81-110). Barbara Budrich
- Chapman, Mark (2011a). A Free Church in a Free Society, Anglo-Catholicism and Establishment, Mark Chapman Judith Maltby ve William Whyte (ed.) *The Established Church Past, Present and Future* (ss:56-74). T&T Clark.
- Chapman, Mark D. (2011b). Rowan Williams's Political Theology: Multiculturalism and Interactive Pluralism. *Journal of Anglican Studies* 9(01), 61 – 79
- Chapman, Mark (2011b). Rowan Williams's Political Theology: Multiculturalism and Interactive Pluralism. *Journal of Anglican Studies* 9(01), 61 – 79
- Chaplin, Jonathan (2008). Legal Monism and Religious Pluralism: Rowan Williams on Religion, Loyalty and Law. *International Journal of Public Theology* (2), 418–441.
- Cumming, Geoffrey, J. (2018). *The Book of Common Prayer: A Very Short Introduction*. Oxford Üniversitesi Yayınları
- D'entreves, Alexander Passerin (1959), *Medieval Contribution to Political Thought*, The Humanities Yayınları.
- Eppley, Daniel (2007). *Defending Royal Supremacy and Discerning God's Will in Tudor England*. Ashgate
- Figgis, John Neville (1896). *The Divine Right of Kings*. Torchboo Yayıncılık
- Figgis, John Neville (1907). *Studies of political thought from Gerson to Grotius, 1414-1625*. Cambridge Üniversitesi Yayınları
- Figgis, John Neville (1914). *Churches in the Modern State*. 2. Baskı. Longsman Green Yayıncılık.
- Green, Thomas Hill (1911). *Lectures on the Principles of Political Obligation*. Project Gutenberg.
- Guy, John (2000). *The Tudors: Very Short Introduction*. Oxford Üniversitesi Yayınları
- Hastings, Adrian (2012) Temple, William (1881–1944): Archbishop of Canterbury. *Oxford Dictionary of National Biography*, erişim 14.01.2022. <https://www.oxforddnb.com/view/10.1093/ref:odnb/9780198614128.001.0001/odnb-9780198614128-e-36454>
- Hempton, David (1996). *Religion and Political Culture: From the Glorious Revolution to the Decline of Empire*. Cambridge Üniversitesi Yayınları
- Hobbes, Thomas (2010). *Leviathan*. Çeviren Semih Lim. Yapı Kredi Yayınları.
- Hooker, Richard (1867). *Of the Laws of Ecclesiastical Polity*. Editör John Keble. Clarendon Basımevi
- Hooker, Richard (2019). *The Laws of Ecclesiastical Polity in Modern English*, 1. Kısım. Editörler Bradford Littlejohn, Bradley Belschner, and Brian Marr. The Davenant Press
- Hughes, Philip (1993). *The Reformation in England*. Burns and Oats Ltd.
- Hume, David (1997). *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*. Çeviren A. Yardımlı. İdea Yayınevi.
- Hylson-Smith, Kenneth (1988). *Evangelicals in the Church of England 1734-1984*. T&T Clark.
- Kennedy, Simon (2018). Richard Hooker as Political Naturalist. *Tarih Dergisi*, 62(2), 1-18

- Kirby, W. J. Torrance (2005). *Richard Hooker: Reformed and Platonist*. Routledge
- Kirby, W. J. Torrance (2008). *Reason and Law*. Torance Kirby ve Rowan Williams(ed). *A Companion to Richard Hooker* (ss: 251- 273). BRILL.
- Laborde, Cecile (2000). *The Concept of the State in British and French Political Thought*. Macmillan Yayıncılık.
- Locke, John (2004). *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*. Çeviren Fahri Bakırcı. Ebabil Yayıncılık
- Lockyer, Roger (2004). *Tudor and Stuart Britain_ 1485-1714*. Routledge
- Marshall, Peter (2012). *Reformation England 1480-1642*. Bloomsbury Academic.
- Moorman J. R. H. (1994) *A History of the Church in England*. Morehouse Yayınları
- Muñiz-Fraticelli, Víctor M. (2014). *The Structure of Pluralism*. Oxford Üniveritesi Yayınları.
- Nes, W. H. (1926). *Lancelot Andrewes and the English Church*. *Theology*, 13(75). 147-159.
- Nicholls, David (1975). *The Pluralist State*. The Macmillan Yayıncılık.
- Oakley, Francis (1996) *Anxieties of Influence: Skinner, Figgis, Conciliarism and Early Modern Constitutionalism*. *Past & Present*, (151) Mayıs, 60-110
- Oakley, Francis (2008) *Gerson's Hope: FifteenthCentury Conciliarism and its Roots*. Oxford Üniversitesi Yayınları
- Oakeshott, Michael (1993). *Morality and Politics in Modern Europe*. Editör S.R. Letwin. Yale Üniversitesi Yayınları.
- Palamarchuk, Anastasia ve Fadeyev, Ivan (2018). *Richard Hooker's Doctrine of Royal Supremacy in the Church of England*. *Vestnik of Saint Petersburg Üniversitesi Tarih Dergisi*, 63(1), 158-173.
- priorPreston, Ronald (1981). *William Temple as a Social Theologian*. *Theology* 84(701), 334-341.
- Prior, Charles W. A. (2005). *Ecclesiology And Political Thought In England, 1580-c. 1630*. *The Historical Journal*, 48 (4). 855-884; doi:10.1017/S0018246X05004838
- Rogerson, J. W. (1981). *William Temple as Philosopher andTheologian*. *Theology*, 84 (701), 324-334.
- Örs, Birsen (1997). *Birey, Toplum ve Devlet İlişkileri Çerçevesinde Yeni İngiliz İdealizmi*. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, (16-17-18-19) erişim 14.01.2022 <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusiyasal/issue/618/6270>
- SACH William L. (1993), *Transformation of Anglicanism From state Church to Global Communion*. Cambridge Üniversitesi Yayınları
- Schlotterbeck, Bianca (2012, 6 Şubat). *Highlights From the Queen's Diamond Jubilee*. CNBC. erişim 28.12.2021 <https://www.cnbc.com/2012/06/05/highlights-from-the-queens-diamond-jubilee.htm>
- Suggate, Alan (2004). *William Temple*. Editörler Peter Scott ve William T. Cavanaugh. *The Blackwell Companion to Political Theology* (165-179). Blackwell Yayıncılık.
- Smith Maynard and Oxon D (1963), *Pre-Reformation England*. Palgrave Macmillan.
- Temple, William (1944). *Christianity and Social Order*. SCM Yayıncılık

- Tulejski, Tomasz (2018). *The Law and the Origins of Political Order in Richard Hooker's Political Theology*. Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa, Lodz Üniversitesi, Polonya,
- Ward, Paul (2010). *Sovereignty: A Study of Contemporary Political Notion*. Routledge. Ü
- Warner, R. Stephen (1993). Work in Progress Toward a New Paradigm for the Sociological Study of Religion in the United States. *American Journal of Sociology*. 98 (5), 1044-1093
- Wesley, John (2019). Sermons. 1. Bölüm. Project Gutenberg. Erişim:29.06.2022. <https://www.gutenberg.org/ebooks/59743>
- Williams, Anthony J. (2021). *Christian Socialism as Political Ideology: The Formation of the British Christian Left, 1877–1945*. I.B. TAURIS.
- Williams, Rowan (2004, 9 Eylül), Resmi internet sitesi, erişim 28.12.2021 <http://rowanwilliams.archbishopofcanterbury.org/articles.php/1566/dr-williams-to-visit-egypt.html>
- Williams, Rowan (2005, 8 Kasım). "Religion, Culture, Diversity and Tolerance: Shaping the New Europe", *Anglikan Klisesi 104*. Başpiskoposu Rowan William'in Resmi İnternet Sitesi, erişim, 28.12.2021 <http://rowanwilliams.archbishopofcanterbury.org/articles.php/1179/religion-culture-diversity-and-tolerance-shaping-the-new-europe-address-at-the-european-policy-centr.html>
- Wilson, Derek (2012). *The Reformation: A Brief History*. Running Press
- Winship, Michael P. (2017) North America to 1662. Rowan Strong (ed.) *The Oxford History of Anglicanism*, (ss: 266- 280). Oxford Üniversitesi Yayınları
- Wright, Stephen (2004), Willymat, Williaam, *Oxford Dictionary of National Biography*, <https://doi.org/10.1093/ref:odnb/29617>
- Wolin, Sheldon S. (1953). Richard Hooker and English Conservatism. *The Western Political Quarterly*, 6(1), Mawolinrt, 28-47.
- Wooding, Lucy (2009) *Henry VIII*. Abingdon Yayınları